

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Радостина Божидарова Захариева на тема
*Познанието за лъжата, отразено в езика (изследване върху идиоматиката
на френския, румънския и българския език)*

Дисертационният труд на Радостина Захариева е посветен на една изключително интересна и неразработена от езиковедска перспектива тема. Лъжата е явление, което неизменно присъства в човешките отношения в различни образи, а езикът отразява и съхранява познанието за нея у неговите носители. Изборът на тази тема предполага широки познания и умения да се анализират изследвания от различни научни области на хуманитаристиката, които авторката несъмнено притежава. Дисертационният труд има много добре обмислена структура и впечатляващ обем. Състои се от уводна част, 9 глави, заключение, източници и цитирана литература, съкращения и тематичен показалец (общо 504 стр.).

В *Уводната част* Радостина Захариева представя целите на своя труд и задачите, които си поставя, използваните методи и източниците на ексцерпирания езиков материал, анализиран последователно в изследването. Изворовата база е изключително богата – едноезични и многоезични фразеологични речници, сборници с пословици и поговорки, тълковни и етимологични речници, електронни бази данни. В тази първа част авторката се спира на още два важни момента, които изясняват и основни за съдържанието на текста въпроси: на какво се основава изборът на посочените в заглавието три езика и каква е същността на понятието идиоматика. Отлично впечатление оставя стегнатото и информативно представяне на

културните и езикови взаимоотношения между двата балкански народа, както и на връзките им с Франция, в търсене на „ключовия момент, в който най-осезателно се пресрещат трите култури“ (стр. 29). Направеният преглед показва задълбочено проучване на различни по характер публикации – културно-исторически, езиковедски, литературоведски. Изборът на трите езика дава възможност да се проведе интересно съпоставително изследване на широка езикова основа, в резултат на което да се открие общото и различното в представите за лъжата у един славянски и два романски народа (или два балкански и един западноевропейски). За да определи обхвата на своята работа, Радостина Захаријева се спира в тази част и на проблема за обема и границите на фразеологията. За яснота представя основните типове устойчиви изрази в схема (стр. 35). В дисертационния си труд тя е избрала да анализира фразеологизми, паремии, сравнения и колокации, които съставят идиоматиката или фразеологията в широк смисъл.

В първата глава е представена теоретичната основа на изследването. За да изясни феномена лъжа, авторката проследява автори и трудове, които засягат темата за лъжата, от Античността до наши дни, като за новото време са представени наблюдения от гледна точка на биологията, психологията, социологията и антропологията. Направен е преглед и на малкото на брой лингвистични публикации върху този феномен. Заслужава да се отбележи тук умението на дисертантката да отсее най-съществената информация, така че тази въвеждаща в същинското изследване част да не натежава, а да бъде добра основа за възприемане на лингвистичния анализ.

В следващата глава са разгледани наименованията на лъжата във френския, румънския и българския. За целта авторката е ексцерпирала внушителен по обем лексикален материал от трите езика, който е

представила в две групи за всеки от тях – съществителни и глаголи. Отлично впечатление прави внимателният и детайлен анализ на семантиката на отделните лексеми, опитът да се потърси обяснение на новата семантика на онези от тях, които в прякото си значение не са свързани с разглеждания семантичен кръг, като се подчертава обединяващата сема на всяка отделна група. В ясно формулираните изводи, авторката обобщава лексикалния материал, изтъквайки богатството от лексикални единици, назоваващи лъжата, в трите езика. За прецизност и внимание към детайлите в изследването говорят и наблюденията ѝ върху словообразуването в съпоставителен план (срв. например посочването на богати словообразователни гнезда, по-характерни за българския и румънския), както и присъстващите данни за етимологията на някои лексеми. При представянето на названията на лъжата в редица случаи коректно се посочва сферата на употреба на конкретни единици (разг., остар., рег., жарг.). Смятам тези уточнения за необходими, особено що се отнася до остарелите и жаргонните думи.

Една от най-интересните части в дисертационния труд е обширната трета глава – *Същност на лъжата*. След като набелязва в самото начало основните характеристики на лъжата въз основа на множество определения в лексикографски и изследователски трудове, Р. Захариева проследява как тя се противопоставя на истината, разграничава я от измамата, разглежда връзката ѝ с комуникативния акт и широкото ѝ присъствие в живота, спира се и на връзката ѝ с други отрицателни човешки прояви, основавайки се винаги на устойчиви изрази и от трите езика. Специално внимание е отделено на колокации, пряко характеризиращи лъжата. Задълбоченият анализ позволява на авторката да изтъкне както сходните за трите езика, така

и специфичните за всеки от тях изрази. Бих открила в тази глава онази част, която разглежда в детайли характеристиките на лъжата според идиоматиката на трите езика. Тук авторката се показва като един изключително зрял изследовател, който с лекота борави с огромния ексцерпиран материал, умело извлича нужните за конкретния анализ фразеологизми и детайлно ги анализира, за да разкрие общото, но и специфичното в представите и оценката за лъжата у трите народа. В редица случаи се търси произходът на някои общи за трите езика фразеологизми (срв. напр. ФЕ *хвърлям прах в очите на някого* и съответствията ѝ във френския и румънския – стр. 149). Подробно са представени и изрази, характеризиращи лъжеца (субекта на лъжата) и измамения (нейния обект). Изводите умело обобщават основните характеристики на лъжата и начина, по който тя е отразена в идиоматиката на трите разглеждани езика.

В пет последователни глави (IV – VIII) са представени различните проявления на лъжата, които авторката е нарекла модуси. Тя разглежда най-напред лицемерието, определяйки го като основен модус на лъжата. Анализирани са множество колокации, фразеологизми, паремии, които и в трите езика показват лицемерието предимно като двойственост. Включването в анализа на някои изрази, които могат да се тълкуват по различен начин, е подкрепено убедително с примери от пресата. И тук изводите са формулирани стегнато и представят коректно в обобщен вид основните прилики в оценката на лицемерието в идиоматиката на трите езика. Въз основа на направения анализ дисертантката изтъква съществуването на идентични изрази само в румънския и френския, но подчертава, че много повече са еднаквите в българския и румънския. В

съпоставителен план тези наблюдения представляват особен интерес за романисти и балканисти.

Пета глава е посветена на преструвката и ласкателството. Както и в останалите глави, тук внимателно се проследява семантиката на идиоматичните изрази, като се отбелязват и значенията, които не се свързват с разглежданите модуси. Бих искала да подчертая педантичността на дисертантката в това отношение, педантичност, която показва много внимателно вглеждане в езиковите данни. За да определи преструвката и ласкателството, тя откроява и съпоставя метафоричните образи, именните и глаголните компоненти на идиоматичните изрази, твърде разнообразни по семантика, но често сходни в трите езика или поне в два от тях. (Срв. напр. характерното за българския и румънския използване на етноними, които показват преструването като белег на другия: *бълг. правя се на американец / на японец*; *рум. a se face chinez / neat*).

В шеста глава Радостина Захариева се спира на хитростта, като тръгва от фолклора и художествената литература на трите народа. Тук тя проследява накратко темата за хитростта и измамата и изтъква интересния факт, че герой от изтока, Настрадаин Ходжа, става популярен не само сред балканските народи (вкл. българи и румънци), но и във Франция. Дисертантката умело представя преливността в значенията на лексемите, означаващи ‘хитрост’ и ‘хитър’ в трите езика, от ‘зъл, лукав’ до ‘умен, разумен’.

Следващите две глави са посветени на демагогията и манипулацията (седма глава), и на слуха и клеветата (осма). Трябва да отбележим, че към анализа на всеки модус авторката подхожда съобразно с неговата същност и с определенията за него в лексикографските трудове, а също и в изследвания

по философия и социална психология. На тази основа тя представя как са отразени последните разгледани модуси в идиоматиката в трите езика и защо и как се свързват с лъжата. Семантичният и структурният анализ на идиоматичните изрази е проведен внимателно, както и в предишните глави, винаги с фокус и върху представата за субекта и обекта на съответното проявление на лъжата.

Особен интерес представлява последната (девета) глава. В нея авторката дава обобщена характеристика на приведения в изследването езиков материал, като засяга два основни аспекта, формулирани от нея като механизъм на фиксиране и механизъм на изграждане на познанието за лъжата чрез идиоматиката. За изясняването на първия последователно са обобщени типовете идиоматични изрази, представящи лъжата, и тяхната семантична характеристика. За разкриването на втория са систематизирани в съпоставителен план различните метафорични модели. Подредените под прецизно изведените метафори идиоматични изрази дават нагледна представа за общите модели в трите езика, за специфичните за всеки един или за характерните за два от тях. Бих искала отново да подчертая вниманието, с което авторката подхожда към използваната от нея терминология и към теоретичните основи на изследването. Всяко мнение, което застъпва, всеки специфичен термин, който използва, са обмислено представени и пояснени.

Заклучението стегнато и ясно обобщава направените в отделните глави изводи.

Отлична идея е изработването на тематичен показалец на идиоматичните изрази (стр. 466–504), подредени последователно по схемата:

модус на лъжата > език (френски, румънски, български) > идиоматични изрази под всеки от тях (групирани по паремии, колокации, фразеологизми). Този показалец представя нагледно изключително богатия анализиран материал (повече от 3700 единици).

В заключение бих обобщила оценката си за представения за защита дисертационен труд. Радостина Захаријева е направила едно оригинално, обхватно и комплексно съпоставително изследване, приносно не само за езиковедската наука, в което е анализиран многостранно и в детайли внушителен по обем езиков материал. Написано е в научно издържан стил и разкрива отличната теоретична подготовка, както и впечатляващата задълбоченост и подредената аналитична мисъл на авторката. Изследването е плод на дългогодишен труд на един изграден вече учен и надхвърля и максималните изисквания за дисертация за получаването на научната и образователна степен доктор.

Представеният автореферат подробно и коректно отразява съдържанието на дисертационния труд. Радостина Захаријева е публикувала 5 статии конкретно по разгледаната в него проблематика (3 в България и 2 в чужбина), а общият брой на публикациите ѝ в областта на фразеологията и лексикологията е 15 (редица от тях в чужбина). С доклади по темата на дисертацията е участвала в престижни международни научни форуми.

Дисертационният труд отговаря напълно на законовите изисквания за успешна защита. Ето защо убедено препоръчам на Радостина Божидарова Захаријева да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

28.02.2019 г.

(Проф. д-р Василка Алексова)

